

УДК 336.71

*С. М. Аржевітін, докторант,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено причини розширення діяльності іноземних банків у країнах ЦСЄ, а також вплив іноземного капіталу на банківську систему України. Визначено позитивні та негативні сторони впливу іноземного капіталу на банківську систему та економіку України. Запропоновано заходи та рекомендацій (насамперед НБУ) задля усунення негативних наслідків впливу іноземного капіталу на банківську систему України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: іноземний капітал, іноземна участь у капіталі банку, репатріація капіталів, капіталізації банківської системи.

АННОТАЦИЯ. В статье исследованы причины расширения деятельности иностранных банков в странах центральной и восточной Европы, а также влияние иностранного капитала на банковскую систему Украины. Определены позитивные и негативные стороны влияния иностранного капитала на банковскую систему и экономику Украины. Предложено ряд мероприятий и рекомендаций (в первую очередь НБУ) для устранения негативных последствий влияния иностранного капитала на банковскую систему Украины.

КЛЮЧОВЫЕ СЛОВА: иностранный капитал, иностранное участие в капитале банка, репатриация капиталов, капитализации банковской системы.

ANNOTATION. In the article was researched practical expansion of foreign banks of the central and eastern evroppy country's as well as foreign capital impact on to Ukrainian banking system. Was identified positive and negative aspects of this impact on the banking system and economy of Ukrain.

Series of measures and recommendations were offered to address the negative consequences of the influence of foreign capital onto banking system of Ukraine.

KEY WORDS: International capital, capitalisation of the banking system, repatriation capital, foreign participation in the bank capital.

В останні 15 років значно інтенсифікувався процес виходу іноземних банків на ринки країн, економіка яких знаходиться у стані реформування. Найбільш стрімким цей процес був у країнах ЦСЄ, де на кінець 1994 р. іноземним банкам належало 9,9 % активів банків, на кінець 1999 р. — уже 40 %, а на кінець 2001 р. цей показник наблизився до 70 % (табл. 1).

Таблиця 1

КІЛЬКІСТЬ БАНКІВ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЦСЄ У РОЗРІЗІ ВЛАСНИКІВ, 2002 р.
[1, с. 90]

Країна	Місцеві банки	Іноземні банки	Філії іноземних банків	Банки з іноземною участю*	Усього банків
Чехія	5	17	9	6	37
Угорщина	7	26	0	0	33
Польща	11	44	1	3	59
Словаччина	3	13	2	0	18
Словенія	11	5	1	3	20

* Іноземна участь від 5 до 50 %

Найактивнішими банками-інвесторами в країнах Центральної і Східної Європи є: Банк КВС (Бельгія), Банк Erste (Австрія), Група НВВ (Німеччина), Intesa (Італія) та ін. (табл. 2).

Таблиця 2

РИНКОВА ЧАСТКА* ВІДДІЛЕНЬ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЦСЄ, 2001 р., % [1, с. 9]

Іноземні банки	Угорщина	Чехія	Польща	Словенія	Хорватія	Болгарія
----------------	----------	-------	--------	----------	----------	----------

KBC	7	15	3	15		
Bayerische Landesbank	9	0,2			0,1	

Закінчення табл. 2

Іноземні банки	Угорщина	Чехія	Польща	Словенія	Хорватія	Болгарія
Intesa	8				14	
HVP Group	6	5	7	3	6	7
Raiffeisen	5	1	1	2	7	4
GE Capital	3	3	0,6			
Citibank	3	3	6			
Erste Bank	3	16			7	
Societe Generale		9		9		5
UniCredito			8		27	19

* Ринкова частина банків визначені як відношення частки власності до суми балансу.

Причини розширення діяльності іноземних банків у країнах ЦСЄ є різними. Одна з них притаманна більш розвиненим країнам, так звана гіпотеза захисного розширення [2]. Відповідно до неї метою виходу багатонаціональних банків на ринки країн ЦСЄ є слідкування за їх клієнтами, які ведуть свій бізнес у цих країнах. Це вигідно для клієнтів, які заощаджують на витратах у разі зміни банку. Кредитні інститути, які йдуть за своїми клієнтами, на першому етапі повинні розуміти, що їх активність буде обмежена цими клієнтами. Але згодом вони можуть спробувати залучити нових клієнтів або увійти в інші ринкові сегменти в приймаючій країні.

Банк, як і будь-яка фірма, шукає для себе більш вигідного регуляторного режиму та ринків з меншою конкуренцією, ніж у своїй країні. Тому банки входять на ненасичені, менш розвинені та менш ефективні ринки для того, щоб реалізувати свої конкурентні переваги — якісніші послуги, більший розмір капіталу, краще управління ризиками [3].

Останнім часом з'явилися нові причини участі іноземних банків у розбудові банківського сектору в країнах із перехідною економікою, що пояснюється новими тенденціями розвитку самої

банківської сфери. Одна з них — виникнення кількох величезних транснаціональних банківських установ, що домінують на міжнародному ринку банківських послуг і мають суттєві конкурентні переваги. Місцеві банки в країнах, що розвиваються, як правило, не мають ресурсів, достатніх для створення конкурентоспроможних мереж за межами своїх країн, і не здатні надавати своїм клієнтам певні види послуг міжнародного характеру та рівня. Тому вони змушені створювати альянси з транснаціональними банками. Так, С. Классенс, аналізуючи досвід 80 країн, зазначає, що присутність іноземних банків у країнах з перехідною економікою призводить до зменшення дохідності та маржі місцевих банків [4].

На збільшення частки іноземного капіталу в банківських системах країн ЦСЄ впливає реструктуризація та приватизація національних банківських систем унаслідок переходу багатьох країн до ринкової моделі господарювання, знецінення активів банків після фінансових криз, а також необхідність запровадження сучасних моделей менеджменту та механізмів регулювання.

Вважається, що для стабільного зростання економіки країни частка іноземних інвестицій повинна становити 20—25 % від величини ВВП країни [5, с. 36]. Це дозволяє віднести Україну до групи країн, які мають значну потребу в іноземних інвестиціях, одним із джерел надходження яких є банківська система.

Відповідно до світового досвіду іноземні інвестори можуть впливати на розвиток банківської системи чотирма основними шляхами:

1. набуттям пайової участі в банках-резидентах;
2. створенням банків-резидентів із 100 % іноземним капіталом;
3. створенням банків-нерезидентів (філій);
4. придбанням діючих банків.

В Україні, згідно із чинним законодавством, заборонено лише створення філій іноземних банків. Будь-які законодавчі обмеження щодо набуття участі та купівлі вітчизняних банків зарубіжними інвесторами чи заснування банків зі 100 % іноземним капіталом відсутні, що свідчить про відносно високий рівень відкритості вітчизняної економіки та фінансової системи до іноземного капіталу.

Світова практика показує, що ріст частки іноземного капіталу в банківській системі спричинює, здебільшого, позитивні наслідки, але, за умови настання певних обставин, може

становити також і загрозу для її стабільності та економічної безпеки країни загалом. Зокрема, МакКіннон і Пілі зазначають, що коли країна має необмежений доступ до міжнародного ринку кредитів, це може призвести до переінвестування та до зростання кредиторської заборгованості [6].

Серед позитивних наслідків приросту частки іноземного капіталу в банківській системі ми можемо виділити:

1. прискорення темпів залучення іноземних інвестицій в економіку;
2. прискорення нових банківських технологій;
3. часткове посилення конкуренції на ринку банківських послуг, що має призвести до підвищення стандартів банківського обслуговування, та за настання певних умов, зниження ставок на банківські ресурси.

Надходження іноземного капіталу певною мірою сприятиме розв'язанню проблеми капіталізації банківської системи України, розв'язання якої є принципово важливим з позицій її подальшого стійкого розвитку.

Серед ризиків, що несе в собі приплив іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи, ми можемо виділити:

1. втрату контролю за банківською системою з боку вітчизняних інвесторів, що у перспективі може призвести до втрати фінансової та економічної незалежності країни та погіршити її економічну безпеку;
2. можливість зниження стабільності роботи банківської системи внаслідок відтоку іноземного капіталу у випадку погіршення економічної ситуації в Україні, східноєвропейському регіоні чи країні походження іноземного капіталу;
3. порушення роботи конкурентного механізму ринку банківських послуг, що зумовлено відносно вищим рівнем конкурентоспроможності банків із іноземним капіталом над українськими і, за певних обставин, може призвести до монополізації українського ринку банківських послуг зарубіжними банками.

Задля усунення негативних наслідків унаслідок реалізації ризику втрати контролю за банківською системою з боку вітчизняних інвесторів ми рекомендуємо Національному банку задіяти механізм виконання банками обов'язкових економічних нормативів, а саме, можливе уведення нормативу мінімальної частки інвестування банками за участю іноземного капіталу

вітчизняних підприємств. Кроком до збільшення підтримки вітчизняної економіки та підвищення стабільності роботи банків з іноземним капіталом також є перегляд мінімального розміру регулятивного капіталу для банків з частковою та повною участю іноземного капіталу у сторону його збільшення.

Ризик зниження стабільності роботи банківської системи потребує розроблення, по-перше, чіткого механізму відбору потенційних претендентів на купівлю значної частки вітчизняного банку чи заснування банку з іноземним капіталом. По-друге, доцільним, на нашу думку, є застосування протекціоністських заходів, а саме, встановлення максимальної частки іноземного капіталу в капіталі української банківської системи. Із світової практики відомо, що оптимальне значення цього обмеження, яке дозволяє залучати іноземний капітал в економіку, не допускаючи суттєвого ризику погіршення стабільності роботи банківської системи, становить 49 %. Такий підхід доволі часто застосовують навіть у розвинених країнах світу. Він застосовується для збереження державного контролю, або контролю з боку вітчизняних інвесторів над стратегічно важливими галузями народного господарства. Так, важко не погодитись з думкою відомого вітчизняного вченого професора М. Савлука стосовно того, що доступ на український ринок повинні отримати тільки найнадійніші іноземні банки, які володіють власним капіталом у розмірі не менше 1 млрд євро, мають високий рейтинг, а також представляють країну, яка дозволяє відкриття філій українських банків на своїй території [7]. Професор Д. В. Полотенко вважає, що кількість іноземних банків у країні має бути обмежена, оскільки подальше зростання їх може призве до ситуації, за якої не резидентські банки зі своїм капіталом підпорядковують усі пріоритетні галузі економіки [8].

З метою зниження ризику порушень роботи конкурентного механізму банківського ринку в Україні, з урахуванням світового досвіду, доцільно на нашу думку: одночасно розробити та реалізувати механізм підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків, а поки її рівень є відносно низьким, створити та запроваджувати систему протекціоністських заходів по підтримці конкурентоспроможності вітчизняних банків.

З метою визначення взаємозв'язків між залученням іноземного банківського капіталу та розвитком банківської системи України нами було проведено порівняльний аналіз та кореляційно-регресійний аналіз. Його результати дали можливість нам зробити такі висновки:

1. Залучення іноземних банків та їх капіталу в українську банківську систему, загалом, позитивно впливає на показники її розвитку — стимулює нарощення активних операцій та ріст капіталізації банківської системи, однак майже зовсім не впливає на показники її прибутковості.

2. Найвагоміший вплив на показники розвитку банківської системи справляє зміна (ріст) кількості іноземних банків, а не самої частки капіталу в банківській системі.

3. Структура операційної діяльності іноземних банків фактично не відрізняється від структури діяльності українських. Це може бути свідченням того, що зарубіжні банки, не привносячи суттєвих змін у практику банківської діяльності в Україні, реалізують стратегію «збирання вершків», отримуючи прибутки від високого рівня маржі між закордонними та українськими процентними ставками на ринку банківських послуг.

Разом з тим, іноземні банки не змогли уникнути помилок, які стали основними причинами розгортання кризових тенденцій у світі, а саме:

- помилки при оцінці ступеня ризику використання зовнішніх позичкових коштів;

- зниження стандартів надання кредитів, послаблення уваги до процедур гарантування кредитоспроможності позичальників, що привело до строкових і валютних дисбалансів кредитного портфеля;

- недооцінки ризиків від поширення в обігу фінансових інновацій, що сприяли надмірному зростанню їх кількості в обігу;

- переоцінки значення й можливостей винесення ризиків за баланси банків;

- невірної оцінки продуктів структурованого фінансування й розкриття інформації про них;

- розриву у фінансуванні: рівень видатків населення в Україні перевищував рівень заощаджень, що проявилось у зменшенні покриття кредитів депозитами;

- дисбалансу ліквідності: співвідношення довгострокових кредитів і депозитів у 2004—2008 рр. впало з 75 до 50 %;

- надмірні довіри до оцінок рейтингових агенцій.

Підсумкові наслідки зростаючої присутності іноземного капіталу в банківській системі України є неоднозначними (табл. 3):

— іноземні банки активніше кредитували населення, ніж галузі української економіки, що пов'язано з різницею процентних ставок та світовими тенденціями ведення банківського бізнесу. Відтак позитивний вплив на економіку України з боку банківської системи залишався на низькому рівні, а випереджаючі темпи розвитку фінансового сектору сприяли лише поглибленню розриву між ним та реальним сектором;

— незважаючи на збільшення активних операцій і капіталізацію банківської системи, не спостерігалось здешевлення кредитів та подовження термінів їх надання, підвищення показників прибутковості банківської діяльності;

— не відбулося очікуваного зниження процентних ставок у силу значних темпів інфляції, високої облікової ставки НБУ та ризиків кредитування реального сектору економіки України;

— помилки, допущені західними банками у процесі їх діяльності в Україні, не дозволяє стверджувати про вищу порівняно з вітчизняними банками ефективність ризик-менеджменту, якості антикризового управління та управління кредитним портфелем;

— у період кризи іноземні материнські банки послабили свою спроможність підтримувати українських «дочок»: глобальні банки щокварталу фіксують мільярдні збитки; внаслідок цього курс акцій великих банків упав у кілька разів; скорочуються відділення та звільняються банківські працівники; в розвинутих країнах Європи спостерігається посилення протекціонізму національних регуляторних органів, зокрема тенденція до репатріації капіталів материнськими банками з країн, що розвиваються, для задоволення нових регуляторних нормативів.

Таблиця 3

ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ у 2006—2008 рр. [9]

Показники	На 01.01.2006	На 01.01.2007	На 01.01.2008	На 01.01.2009	Зростання до попереднього року, рази/пункти*		
					2007	2008	2009
Прибуток, млрд грн	2,2	4,1	6,6	7,3	1,91	1,6	1,11

Власний капітал, млрд грн	25,5	42,6	69,9	119,26	1,67	1,63	1,71
Активи, млрд грн	223,0	353,1	619,0	927,2	1,58	1,75	1,50
Дохід, млрд грн	27,5	41,6	68,2	120,6	1,51	1,64	1,77

Закінчення табл. 3

Показники	На 01.01.2006	На 01.01.2007	На 01.01.2008	На 01.01.2009	Зростання до попереднього року, рази/пункти*		
					2007	2008	2009
Витрати, млрд грн	25,4	37,5	61,6	110,9	1,48	1,64	1,8
Пасиви, млрд грн	213,9	340,2	599,4	805,8	1,59	1,76	1,34
Кредити, млрд грн	156,4	269,7	485,5	734,4	1,72	1,8	1,51
Фактичний розмір резервів, млрд грн	9,4	13,3	20,12	42,5	1,41	1,51	2,1
Прибутковість статутного капіталу, %	13,8	15,90	14,9	9,13	2,1*	-1,0*	-5,77
Прибутковість активів, %	1,07	1,25	1,11	0,83	0,18*	-0,14*	-0,28

Проте, слід визнати, що під час розгортання світової кризи фінансові проблеми банків з іноземним капіталом не призвели до ліквідації чи продажу їх українських філій. Більше того, іноземні банки в перші місяці кризи були зацікавлені в утриманні і навіть нарощуванні своїх позицій у банківському секторі України, про що свідчать такі факти:

- вчасна рекапіталізація;
 - відсутність банків з іноземним капіталом серед тих банків, у яких була введена тимчасова адміністрація;
 - ретельне виконання вимог резервування НБУ, незважаючи на значні збитки, викликані зростанням неповернень по кредитах
- найбільші збитки в I кв. 2009 р., окрім Укрпромбанку, показали: Укрсіббанк (мінус 851,822 млн грн), «Надра» (мінус

557,535 млн грн), Райффайзен Банк Аваль (мінус 368,969 млн грн), ОТП Банк (мінус 211,768 млн грн), Сведбвнк (мінус 167,659 млн грн), Альфа-банк (мінус 161,443 млн грн) і Ерсте Банк (мінус 143,651 млн грн);

— вчасне погашення зовнішніх боргів, при цьому на ринку вже сформувалася певна тенденція, коли державні банки і фінансові установи з іноземним капіталом погашають свої публічні борги вчасно, а банки з українським капіталом намагаються домовитися із кредиторами про реструктуризацію.

Така поведінка іноземних інвесторів може свідчити про їхні наміри щодо подальшого розширення присутності в українському банківському секторі, чому сприяє дешевизна вітчизняних банківських установ, які нині продаються за суму, нижчу від вартості власного капіталу. Про наміри іноземних інвесторів взяти участь у рекапіталізації проблемних вітчизняних банків заявляв голова правління Сведбанку; ЄБРР задекларував готовність виділити близько 500 млн євро для рефінансування низки українських банків у формі викупу акцій і субординованих кредитів; російський Внешекономбанк викупив 75 % акцій Промінвестбанку [10]. Відтак, незважаючи на кризу, іноземні банки не планують втрачати контроль над банківським ринком України.

Отже, іноземні банки в Україні переслідують здебільшого власні цілі, не здійснюючи істотного позитивного впливу на економічний розвиток України та ефективність функціонування всієї банківської системи в цілому. Це вимагає посилення контролю держави над процесом входження іноземного капіталу в український банківський сектор. Разом з тим, слід усвідомлювати, що за обмеженості внутрішніх джерел фінансування і вкрай низької довіри населення до банків, достатній рівень зовнішнього фінансування, насамперед, по внутрішньобанківських каналах, є необхідною умовою пом'якшення ресурсних обмежень української економіки, поліпшення платіжного балансу, відновлення кредитування реального сектору.

Відтак, раціональна стратегія державного управління зазначеним процесом полягає в тому, щоб максимально інтегрувати іноземні банки в українську економіку, орієнтуючи її на досягнення пріоритетів національної соціально-економічної політики. У зв'язку з цим, основним завданням регулювання діяльності іноземних банків має стати оптимізація використання

їх ресурсів та перенесення акцентів з адміністративних важелів стримування експансії іноземного банківського капіталу на сприяння зміцненню конкурентоспроможності українських банків.

Література

1. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 8 // В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Крилова, В. В. Ващенко, Н. В. Гришук та інші. — К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2007. — 266 с.
 2. *Williams B.* The Defensive Expansion Approach to Multinational Banking^ Evidence to Date // *Financial Markets: Institutions and Instruments*. — 2002. — № 11(2).
 3. *Clark G.* Foreign Bank Entry: Experience, Implications for Developing Countries. — 2001.
 4. *Claessens S.* How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? // *Journal of Banking and Finance*. — 2001. — № 25.
 5. Економіка України: 10 років реформ: Монографія // За ред. С. Панчишина та З. Ватаманюка. — Львів, 2001.
 6. McKinnon P. Credible Economic Liberalizations and Overborrowing.
 7. *Савлук М.* Банківська система — барометр економіки / М. Савлук // *Урядовий кур'єр*. — 2005. — № 212. — С. 23.
 8. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua
 9. Складено на основі статистичних даних НБУ (<http://www.bank.gov.ua>) та Асоціації українських банків (<http://aub.org.ua>)
 10. Щодо впливу зростання присутності іноземного капіталу / Сайт національного інституту стратегічних досліджень <http://www.niss.gov.ua/Monitor/July2009/01.htm>.
- Статтю подано до редакції 02.06.10 р.

УДК 336.717.

В. М. Диба, канд. екон. наук, доц.,
В. С. Котковський, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

НЕТТІНГ — БАНКІВСЬКА НОВАЦІЯ У РОЗРАХУНКАХ